

demment dans les armées ennemies, ou dans les rassemblements d'émigrés ou de révoltés, ou s'ils y étaient au moment de leur arrestation » (*Registres de la Commission militaire de Valenciennes*, Reg. 22, fol. 17 ss., conservés d'abord au greffe de la Cour d'appel de Douai, transférés par après au greffe de la Cour d'appel d'Amiens. Cfr. J. GENNEVOISE, *Art. cit.*, p. 86, note 25). Elle y ajoute un extrait du livre de GUILLON, *Les Martyrs de la Foi*, II, Paris, 1821, p. 103, où l'auteur décrit, d'après ce qu'un témoin oculaire lui avait confié, les derniers moments de Charles Ochin. Parce que J. Dehaut (o. c., p. 589) estimait que le récit devait être authentique quant au contenu, la « Positio » cite ce passage de Guillon: « Le lendemain, il marcha avec eux au supplice, exprimant sa joie de mourir pour Jésus Christ et pour la vérité. Il chanta depuis la prison jusqu'à l'échafaud, et même jusqu'au moment où sa tête tomba, le cantique Te Deum ».

L. VAN DYCK, O. Praem.

Gerlacus Van Den Elsen (1853-1925).

Die 20 Aprilis 1925, obiit canonicus Bernensis, Gerlacus Van den Elsen. Vario sub respectu, summe meritis fuit de Ecclesia, Ordine et Abbazia. Plurima opera conscripsit, quae enumerantur apud L. GOOVAERTS, *Ecrivains, artistes et savants de l'Ordre de Prémontré*, t. II, p. 279 s. ; t. III, p. 179 s. ; t. IV, p. 343. Insuper, maximus fuit promotor unionis agricolarum catholicorum in regione sua.

Erat rigidus regulae monasticae ipse observator atque disciplinae propugnator pro aliis acerrimus.

Anno 1886 condidit gymnasium, cuius primus rector erat usque ad annum 1902.

Anno 1896 constituit Christianum Foedus brabanticum-septentrionale agricolarum (Noord-Brabantsche Christelijke Boerenbond, N. C. B.), eiusque moderator ecclesiasticus erat usque ad annum 1921.

Erat secretarius Foederis neerlandici agricolarum.

Argentarias mensas pecuniae agricolis mutuandae cum capsula communi constituit.

Redactor erat folii hebdomadarii cui titulus Weekblad van de N. C. B.

Ceteroquin plurima opera composuit, inter quae eminent: Brevis sociologia agricolarum, necnon Jus conductionis et locationis praedii rustici (Pachtrecht).

Indefesse tuebatur salutem religiosam et temporalem agricolarum, ubique liberalismum praesentiebat et continuo bello impigre insectabatur, inimicitias vel amicorum et operis sociorum adiutorum haud gravate suscipiens.

Rerum socialium scientiam et praxin apud confratres Josephum Nouwens, Pium van Aken, Julium van Beurden et aliquos exteros exemplo suo promovens, populum neerlandicum pronum reddidit ut tandem aliquando consociationibus officiorum et artium auctoritatem publicam conferret.

Die 17 Decembris 1956, P. HOLLENBERG, in Universitate Noviomagensi, promotus fuit ad Doctoratum in Litteris et Philosophia. Qua occasione, varias theses defensionis publicae academicae submit. Inter quas prima sic sonat: De actie van Gerlacus van den Elsen tot vrijmaking van de Noordbrabantse zandboer is in menig opzicht ook van nationale betekenis geweest (Actio Gerlaci van den Elsen in favorem agricolarum suae regionis, habuit, sub plurimis aspectibus, significationem nationalem).

Eadem occasione (promotionis ad Doctoratum), P. Hollenberg dissertationem conscripsit, inscriptionem hanc prae se ferentem: *Gerlacus Van den Elsen, Ord. Praem., Emancipator van de Noordbrabantse Boerenstand* (1853-1925). Dissertatio ista, per longe maximam partem, exponit et evolvit ea quae Van den Elsen egit in favorem agricolarum suae regionis.

In primo capite libri, summario modo describitur operositas Van den Elsen sub respectu historiae Ordinis et regionum vicinarum Abbatiae Bernensis in Heeswijk. Ea quae hac ratione, paginis 9-13, in dissertatione doctorali Hollenberg describuntur, in sequentibus, fere integra, transsumimus.

In het jaar 1875 werd Van den Elsen priester gewijd. Voor korte tijd (1878-1880) was hij kapelaan te Berlicum, niet ver van de abdij gelegen.

Op 8 april 1880 kwam fr. Gerlacus in de Abdij terug. In zijn Dagboek vermeldt hij: « Omstreeks Pinksteren (1880) ben ik begonnen met de prior het archief na te zien en te ordenen... ». Be-doelde prior was de archivaris Hoevenaars. Hoewel Van den Elsen naast exegese thans ook kerkgeschiedenis kreeg te doceren, kwam

het zwaartepunt van zijn werkzaamheden in de eerstvolgende jaren toch vooral te liggen op het terrein van het historisch onderzoek. Nam het verleden van de Orde van Premonstreit en van zijn eigen abdij hierbij de eerste plaats in — voor een traditioneler Berner haast vanzelfsprekend — anderzijds won zijn liefde voor orde en abdij hierdoor stellig aan diepte. Bovendien is de kennismaking met de documenten, en andere geschriften welke mede getuigen van de agrarische tradities van de middeleeuwse kloosters — men denke aan het werkje van J. Hezemans (*Drie abdijen uit de XIIe eeuw*. Amsterdam, 1874: behandelt de maatschappelijke geschiedenis van Tongerlo, Postel et Berne in de middeleeuwen), en vooral aan de werken van zijn Tongerloose confraters uit het begin van de negentiende eeuw, Isfridus Thys en Adrianus Heylen — ongetwijfeld van betekenis geweest voor zijn grote levenstaak: de emancipatie van de Noordbrabantse boerenstand. Het feit, dat hij straks bij zijn sociale actie telkens weer zal wijzen op de invloed, die uitging van de middeleeuwse abdijen op de ontwikkeling van de landbouw en de vorming van de boerenstand, bewijst dit voldoende. Van den Elsen zou er zich straks dan ook volkomen van bewust zijn met zijn sociale actie deze agrarische tradities voort te zetten.

Mede door vlijt en energie ontwikkelde fr. Gerlacus zich tot een vruchtbaar en, althans voor zijn tijd, kritisch historicus. Wat bij zijn historische bedrijvigheid vooral opvalt, is zijn voorkeur voor het oude document en zijn zin voor archiefonderzoek. Dankbaar aanvaardde Hoevenaars dan ook zijn hulp bij het afschrijven der talrijke documenten van Heeswijk en Dinther, waarmee Van den Elsen in de zomer van het daarop volgend jaar gereedkwam (*Verzameling van alle merkwaardige bijzonderheden voor de geschiedenis van Heeswijk en Dinther, in hun geheel of verkort overgeschreven en toegelicht, getrokken uit het archief der Abdij van Berne* (664 blz.: Archief van Berne). Ondertussen vatte hij de resultaten samen in een geschiedenis van Heeswijk en Dinther, waarmee Van den Elsen in de zomer van het daarop volgend jaar gereedkwam (*De geschiedenis van Dinther beschreven door en eigendom van fr. Gerlacus Rel. Bern., 1881, 101 blz. ; Geschiedenis van de Heeren van Heeswijk en Dinther beschreven in dec. 1882 en jan. 1883 door fr. Gerlacus, 209 blz.*) (Beide boeken in het Archief van Berne). Verder bracht hij een geschiedenis van zijn vroegere standplaats Berlicum het materiaal bijeen (*Documenta pro historia de Berlicum et Middelrode collecta et descripta ex archivario bernensi* a fr. Ger-

laco, Can. reg. Ord. Praem. atque lect. S. Script. et hist. eccl. in Abbatia Bernensi in Heeswijk, 1881-1882, 332 blz.: Archief, Abdij), waaruit een reeks biografiën der pastoors resulteerde (*Biographia omnium pastorum Berlicumensium*, 1882, 48 blz.). In hetzelfde jaar wekte de H. Cunera zijn belangstelling, wier verering via de witerenproosdij Maarsbergen bij Rhenen naar Brabant was overgebracht. Het bestuderen van haar leven leidde tot een wetenschappelijk contact met A. v. Lommel S. J., die grote belangstelling had doen blijken voor de Bernse archieven en reeds eer een belangrijke periode van de geschiedenis der abdij uit staatsarchieven had belicht. Met diens medewerking kwam een studie over het leven der H. Cunera tot stand. (Het handschrift bestaande uit 2 delen: 275 en 293 blz. berust in het archief der Abdij. In zeer verkorte vorm werd het uitgegeven te 's Hertogenbosch in 1883).

Begin 1884 deelt Van den Elsen in zijn Dagboek mee, dat hij het plan heeft opgevat een biografie te gaan schrijven over zijn ordestichter, St. Norbertus. Aanleiding hiertoe was het herstel van de Unie der norbertijner abdijen op het einde van 1883, een gebeurtenis waarmee Van den Elsen intens meeleeft. De diepere zin van zijn historische activiteit ontging echter zijn abt, prelaat Ceelen, die, naar fr. Gerlacus via de prior vernam, vreesde dat Van den Elsen te veel tijd aan « nutteloze studies » besteedde. Het geld dat hij nodig had voor de literatuur over zijn eigen ordestichter, weigerde de abt hem te geven, zodat hij het zelf bijeen moest bedelen. Een en ander was overigens typerend voor het wetenschappelijke peil in een abdij, waar nog lang sommige vragen filosofiestudenten door een « professor » werden afgedaan met een « quid ad aeternitatem » ? Aan dit negativisme, kenschetsend voor de verstijving van de contrareformatorische strijdbaarheid in een afkeer van de boze wereld, poogden enkele jonge fraters zich evenwel te ontworstelen. Onder hen was Van den Elsen stellig de meest strijdbare voortrekker. Nadat hij met zijn omvangrijke studie over St. Norbertus, waarvoor hij de omstreken van Kleef, St. Norbertus' geboortestreek en voorts de desbetreffende documenten in de archieven van de Belgische witeren-abdijen, alsook de Burgondische en de Koninklijke Bibliotheek te Brussel raadpleegde, gereed gekomen was (1888), kon hij er echter geen uitgever voor vinden. Het in 1886 verschenen, uiterlijk goed verzorgde, maar minder volledige *Vie de Saint Norbert* van zijn Franse confrater Madelaine, had in de Belgische en Nederlandse boekhandel de plaats ingenomen, welke zijn

werk behoefde. Zo is het met enthousiasme ondernomen, degelijk voorbereide en met zo veel energie doorgezette werk in een handschrift van zeven delen blijven liggen, in welke vorm het nog aanwezig is in het Bernse archief.

Nutteloos was deze studie echter geenszins. Behalve enkele artikelen over kwesties betreffende het leven van zijn ordestichter, welke intussen in *De Katholiek* (Jaargangen 1884, 1885, 1886, 1888, 1889, 1891) verschenen waren, publiceerde hij op aansporen van vrienden een paar jaar later een *Beknopte Levensgeschiedenis van den H. Norbertus*. De gedegen voorbereiding in de vorm van zijn grote biografie maakte dit kleine werk, dat met enkele bijlagen toch nog een 400 bladzijden telt, tot een populaire uitgave in de beste zin. Vervolgens had deze studie hem in methodisch opzicht een belangrijke ervaring rijker gemaakt, terwijl zij hem met tal van geschiedvorsers in contact had gebracht. In het bijzonder verdient nog vermelding zijn relatie met de Leuvense hoogleraar P. G. H. Willems (1840-1848), voor wie hij een dictionnaire van het Gemerts dialect samenstelde.

Intussen was Van den Elsens historische arbeid niet tot een biografie over Norbertus beperkt gebleven. Te midden van deze studie — terwijl hij tevens zijn lessen in de exegese en de kerkgeschiedenis en voorts het onderwijs aan het in 1886 door hem opgerichte gymnasium te verzorgen had — publiceerde hij zijn *Bernensia* (*Tijdschrift voor Noordbrabantsche geschiedenis, taal- en letterkunde*, dl. III, 1885-1886, kol. 43 en 73) en schreef hij in *De Katholiek* behalve over zijn ordestichter ook nog over andere historische kwesties (*Iets over de geschiedenis van de HH. Martelaren van Gorcum*: LXXXVIII, 1885, blz. 58 en dl. XC, 1886, blz. 412; *De kroniekschrijver Emo als zedenmeester*: XCVI, 1889, blz. 209). Tevens verscheen er een studie over de premonstratenzer abdij van Middelburg en het nonnenklooster te Zoetendaal in de *Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom Haarlem*: XV, 1888, blz. 173, waaraan hij intussen meewerkte, waarschijnlijk via de Jezuïeten Van Lommel en Allard, met wie hij in deze jaren contact had. Tenslotte vond hij nog de tijd voor een uitvoerig en gedegen werk over de Latijnse School van Gemert (*Geschiedenis van de Latijnsche School te Gmert*. 's Hertogenbosch, 1887).

Het was een goede gedachte van haar bestuurders om in 1887, bij gelegenheid van het derde eeuwfeest van de Gemertse school, de nagedachtenis van de stichter, Hendrik van Ruyschenberg, Land-

commandeur van de Zuidnederlandse Balije van de voormalige Duitse Orde (Landcommanderij van Aldenbiesen), waaronder ook de Commanderij van Gemert ressorteerde, en van de lange rij van rectoren en praeceptoren, te eren door een beschrijving van de historie van dit weliswaar kleine, maar traditierijke gymnasium. Tot in de tijd van Koning Willem I immers was het een der belangrijkste klein-seminaries geweest voor katholiek Nederland. Bovendien kon men op geen betere wijze de belangstelling voor dit opleidingsinstituut van toekomstige priesters opwekken. Het lag wel voor de hand, dat bij het zoeken naar een historicus de aandacht van de bestuurders aanstonds viel op fr. Gerlacus Van den Elsen, daar deze Gemertenaar en oud-leerling juist in deze tijd als archiefvorscher en geschiedschrijver enige naam begon te maken. Hoewel overstelpt met werkzaamheden, nam Van den Elsen deze vererende opdracht aan (einde 1885), mogelijk ook wel met de bijbedoeling aldus de band tussen school en abdij te bevestigen.

De opmerking van een jongere confrater, tevens archivaris, dat Van den Elsen pas leefde wanneer hij archivaliën voor zich had, klinkt geloofwaardig, als men ziet, hoe fr. Gerlacus te midden van zijn vele andere bezigheden in zeer korte tijd het uitgebreide bronnenmateriaal van de archieven van Gemert, Den Bosch en Düsseldorf geheel en al heeft verwerkt.

Hoewel men in Van den Elsens *Geschiedenis van de Latijnse School te Gemert* een schat vindt over vele min of meer belangwekkende personen, zoals stichters, leraren en leerlingen; over merkwaardige onderwijs toestanden; plaatselijke en gewestelijke verhoudingen; invloed van reformatie, contrareformatie, Franse Revolutie, de politiek van Willem I en de onderwijswetgeving in de tweede helft van de negentiende eeuw, enz. zijn er hier en daar symptomen waarneembaar van haast, terwijl het werk voorts ook de autodidact verraadt. Zo laat hij b. v. de Bataafse Republiek bij het Verdrag van 's Gravenhage van 1795 bestaan uit de « zeven Noordelijke Provinciën met de Generaliteitslanden ». En zo mist de behandeling van de Latijnse School hier en daar het nodige relief, b. v. waar hij haar geschiedenis tijdens de regering van Koning Willem I verhalend, de befaamde Junibesluiten van 1825 in het geheel niet noemt. Tenslotte leed Van den Elsen aan wat een katholiek hoogleraar (G. Brom) « zelfgenoegzaamheid in eigen kring » heeft genoemd, een veelvuldig voorkomend verschijnsel in de emancipatiestrijd... Ook taal en stijl laten te wensen over...

Werd de historische arbeid van Van den Elsen reeds gewaardeerd in de kring van katholieke historici zowel in het binnen- als in het buitenland, ook in de kring van niet-katholieke geleerden vond zijn werk erkenning, hetgeen o. a. blijkt uit zijn benoeming tot lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde (1886), toen voor een katholiek een nog zeldzame onderscheiding. De aanleiding hiertoe was een merkwaardige vondst, welke Van den Elsen deed in het Bernse archief, bestaande uit twee fragmenten van respectievelijk 817 en 1590 van de Middelnederlandse roman *De borchgrave van Couchi*, waarvan toendertijd nog slechts één fragment van 817 versregels bekend was. Deze vondst stond hij welwillend af aan de Maatschappij...

Met dit al lag de veronderstelling voor de hand, dat Van den Elsen op het gebied van het historisch onderzoek — in het bijzonder naar het verleden van de Norbertijner Orde — zijn levenstaak gevonden had. Een onbegrensd, en voor een deel onontgonnen terrein — althans wat Nederland betrof — lag er dan voor hem open. Het reeds vermelde artikel over de Lieve Vrouwe Abdij van Middelburg in de *Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem* (1888) scheen een aanloop te zijn voor een geschiedenis van de norbertijner Orde in Nederland. Evenwel, met de studie over Norbertus en over de Latijnse School van Gemert, bleek de, op het gebied van het historisch onderzoek veel belovende, Van den Elsen reeds zijn hoogtepunt te hebben bereikt. Het meer actieve leven: het onderwijs en de leiding van het gymnasium eerst, de sociale actie hierna, gingen hem weldra meer en meer in beslag nemen. Zo dreef zijn actieve natuur hem, mede in verband met de omstandigheden in de abdij zelf, naar de beleving van het tweede deel van Norbertus' regel: de activiteit naar buiten...

In het begin van de jaren negentig hield Van den Elsens eigenlijke historische arbeid op. Als slot hiervan verscheen het *Leven van den Zaligen Fredericus van Hallum*, de eerste abt van de premonstratenzer abdij Mariëngaarde, waaraan een kritiek op het gezag van de schrijver van de abtenlevens van de Friese kloosters, Sibrandus Leo, werd toegevoegd (Oosterhout, 1893), en voorts een belangrijke studie over het ontstaan der Abdij van Mariënweerd in het *Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, XXI, 1894, blz. 165. Toch moet worden opgemerkt, dat Van den Elsen het historisch onderzoek nooit geheel en al heeft laten varen. Aan het in 1894 opgerichte tijdschrift *Taxandria* verleende hij zijn mede-

werking in de jaren 1894, 1896, 1897, 1898, 1905, 1906, 1924 en na zijn dood publiceerde de redactie in 1935 een artikel van zijn hand over de familie Moors, waarin zijn jeugdliefde voor de Abdij van ùeswijk haar laatste uitdrukking had gevonden. Ook plaatste hij bijdragen van historische aard in de *Pius-almanak* van 1888-1890 en in *Het Offer* van 1892-1897. Bijzondere vermelding verdient zijn studie over Onze Lieve Vrouw van Handel in de *Dietsche Warande* van 1889 en 1891. Nog in de jaren 1905-1907 publiceerde hij in samenwerking met W. Hoevenaars *Analecta Gysberti Coeverincx*, 2 dln. (Uitgave van het Prov. Genootschap van K. en W. in Noord-Brabant).